

ПОДХОДИ ЗА ПРОМЯНА В КАЧЕСТВОТО НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ (НСУЦЖ 2014 – 2020)

Светлана Александрова
Българска академия на науките

Резюме. Статията анализира областта на въздействие от Националната стратегия за учене през целия живот (НСУЦЖ 2014 – 2020), която касае подобряване на качеството на училищното обучение, повишаване на постиженията на учещите, придобиване на ключовите компетентности и развитие на личността, и поставя началото на актуални и днес усилия за промяна в учебната среда и въвеждане на компетентностен подход в образованието. Търси отговори на въпросите доколко ефективни са прилаганите мерки и защо в периода на действие на стратегията се наблюдава спад във функционалната грамотност на учениците, целите в сферата остават недостижими, а оценката за цялостно въздействие на стратегическия документ отчита пълна липса на напредък в качеството на училищното образование и постиженията на българските ученици. Съдържателният анализ на релевантните документи показва, че прилаганите мерки се характеризират с неустойчивост, частично влияние върху факторите в училищната система, непоследователност, инерционност и липса на иновативност.

Ключови думи: Национална стратегия за учене през целия живот (2014 – 2020); качество на училищното образование; ключови компетентности; PISA

Въведение

През последните десетилетия проблемът за качеството на училищното образование често е предмет на интензивно обсъждане в българското общество. Публично се анализира както от политици и експерти, така и от медии и родители. Най-честите констатации са свързани с липса на осмисляне и прилагане на наученото в училище, преподаване и заучаване на факти без връзка с практическата им приложимост, недостиг на необходими за справяне в XXI век ключови компетентности, обвързаност на постиженията с външни влияния (частни уроци и социално-икономическо положение), неподходящо като

обем и актуалност учебно съдържание, прилагане на остарели схващания и подходи от учителите, безинтересен учебен процес, проблемно оценяване и дисциплина, недостатъчно модернизирана учебна среда и липса на достатъчно мотивация сред учениците.

Статията разглежда Националната стратегия за учене през целия живот (НСУЦЖ 2014 – 2020), където повишаването на качеството на общото училищно образование, подобряването на постиженията на учещите и развитието им чрез придобиване на ключови компетентности са конкретизирани в отделна област на въздействие (ОВ 4¹) и целят специална и всеобхватна намеса в училищната среда, така че да се подобрят качеството и ефективността на националната система за формално образование и обучение. В НСУЦЖ (2008 – 2013) също се споменава необходимостта от промяна на парадигмата от възпроизвеждане на знания към творческото им осмисляне и практическото им прилагане, както и системно интегриране на ключовите компетентности, но в тази посока е постигнат твърде ограничен напредък, поради което оценката на въздействието на тази стратегия препоръчва в следващата, НСУЦЖ (2014 – 2020), да бъде обособена отделна област на интервенция². Очаква се по-ефективната училищна система да допринесе за разгръщане на потенциала на концепцията за учене през целия живот, като се установи образователен подход, който допринася за усъвършенстването на всички учещи и подпомага изграждането на мислещи и инициативни личности, способни да се справят с промените и несигурността и да участват в постигането на европейската цел за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (НСУЦЖ 2014 – 2020).

Обща рамка, изследователски въпроси и метод на анализ

В духа на холистичния подход на НСУЦЖ (2014 – 2020) и ОВ 4 обхваща всички ключови аспекти в общото училищно образование: учители, ученици, образователна среда, учебно съдържание и процес на обучение, като отваря процеса и към други заинтересовани страни. Към областта на въздействие е поставена стратегическата цел до 2020 г. делът на учениците с постижения под критичното второ ниво на грамотност в областта на четенето и природните науки да бъде по-малко от 30%, а по математика – по-малко от 35%, по Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие³. Както е отбелязано и в крайната оценка на въздействието на НСУЦЖ (2014 – 2020) „на второ и над второ равнище учениците показват компетентностите, които им позволяват да предприемат ефективни действия в реални ситуации. Учениците с постижения под второ равнище показват компетентности, които ще затруднят тяхното ефективно и продуктивно участие на пазара на труда и в обществения и личния живот“ (Deykova et al. 2021, p. 20).

Включените (19) дейности, които следва да осигурят ефективно въздействие в тази област и като крайна цел – да подобрят функционалната грамотност на 15-годишните ученици, са насочени към постигане на 3 специфични цели (СЦ).

1. Промяна на процеса на обучение: развиване и придобиване на ключовите компетентности и ориентирането му към провокиране на самостоятелното и критично мислене.

2. Създаване на благоприятни условия за обучение чрез изграждане на модерна образователна среда, базирана на съвременни ИКТ и осигуряване на достъп до модерни училищни библиотеки – медиатеки.

3. Прилагане на ефективна система за осигуряване на качеството с участието на всички заинтересовани страни и ефективно разпределяне на ресурсите в образованието и обучението⁴.

Въпреки че ОВ 4 не е предмет на оценката, която анализира въздействието от изпълнението на НСУЦЖ (2014 – 2020), в нея е направен кратък анализ на съответстващата на областта на въздействие стратегическа цел. Изводът е, че тя не само не е постигната, но и се констатира липса на напредък, като се наблюдават трайни тенденции на ниско качество на общото образование. Според този анализ за 2018 г. в България е регистриран най-слабият резултат по четивна грамотност в ЕС – 47.1%; влошаване на резултата на българските ученици по математика, като дялът достига 44.4%; рязко влошаване на резултатите по природни науки – 46.5%. Авторите обръщат внимание на доклада на Европейската комисия за България „Мониторинг на образованието и обучението 2017“, където ниските резултати по отношение на основни умения в рамките на PISA от последните тогава три етапа (2009, 2012 и 2015 г.) се тълкуват с комбинация от фактори в системата на образованието, а сред важните причини са учебните програми и преподаването (Deukova et al. 2021, pp. 20 – 24). Последните данни от международното образователно изследване показват, че през 2022 г. резултатите са още по-ниски в сравнение с 2018 г. – по математика (53,6%), четене (52,9%) и природни науки (48%)⁵.

Дали обаче заложените в плановете мерки, които следва да доведат до изпълнението на гореизброените (стратегическа и специфични) цели са действително подходящи, последователни и/или достатъчно ефективно прилагани? Ефикасно ли са използвани вложените в изпълнението на ОВ 4 от НСУЦЖ (2014 – 2020) публични ресурси? И защо ключовите компетентности на учениците в областите четене, математика и природни науки намаляват, а стратегическата цел е констатирана с липса на напредък?

За да отговори на тези изследователски въпроси, статията се фокусира върху съдържателен анализ на дейностите и задачите в ОВ 4. Анализът стъпва на наличната информация в плановете за действие и основните параметри на изпълнението на предвидените дейности и задачи по области на въздействие

в годишните планове. Предоставените в документите данни съдържат в табличен вид информация за предвидени за изпълнение дейности към областта на въздействие за периода 2014 – 2020; конкретни задачи, чрез които се реализира напредъкът за съответната година; размери и източници на финансиране; очаквани и постигнати резултати; индикатори за изпълнение; проблеми и предизвикателства, свързани с изпълнението на задачите; и отговорни институции и организации. Интерес за анализа представляват още двата публично достъпни годишни доклада за изпълнението на НСУЦЖ (2014 – 2020) за 2014 г. и 2015 г., както и Последваща оценка на въздействието на публичните политики в сектора за учене на възрастни (НСУЦЖ 2014 – 2020), 2021 г. Всички анализирани документи са достъпни на електронната страница на МОН⁶.

Дейностите и задачите са анализирани в различни перспективи: първо се изследва какви мерки са планирани през първата година от изпълнение на Стратегията, като те условно са обособени в четири категории. След това е направен преглед на приоритетно изпълняваните задачи през целия период на действие на Стратегията. Като контрапункт са проследени дейностите и мерките, ориентирани към подобряване качеството на училищното образование, промяната на образователната среда чрез въвеждане на ИКТ и актуализирането на учебните програми в синхрон със съвременните тенденции за компетентностен подход в образованието. Разгледани са напълно изключените, както и включените, но неуспешно функциониращи дейности от ОВ 4. Статията завършва с основни изводи от направения анализ.

Първоначален обхват на дейности и задачи в Област на въздействие 4

Проследяването на дейностите и конкретните задачи за изпълнението им през годините на действие на НСУЦЖ (2014 – 2020) в ОВ 4 показва, че в Стратегията са разписани 19 дейности, докато включените в ежегодните планове за изпълнение дейности и задачи са значително редуцирани, особено в годините между 2015 и 2019. За първата година от изпълнението на Стратегията в ОВ 4 делът на планираните дейности е 78,9% – 15 дейности и 20 конкретни задачи за 2014. Годишният доклад за изпълнението на НСУЦЖ (2014 – 2020) за 2014 г. определя, че в тази област на въздействие е постигнат „известен напредък“, но оценката е обоснована с изпълнението на 17 от 20 задачи, въпреки че 16 от изпълнените задачи дори не са били планирани⁷.

Според наличната информация сред изпълнените мерки за 2014 г. в ОВ 4 бихме могли условно да разграничим няколко категории задачи. В най-голяма степен са изпълнени задачите, които касаят проектна дейност, осъществявана изцяло или преобладаващо с европейски средства – проект eTwinning, управление на Програма „Еразъм+“, проект „Квалификация на педагогическите специалисти“ по ОПРЧР. С финансиране по НП „Квалификация“ са осъществени още 15 задачи. Някои от примерите са 100 обучени учители в

специфика на обучението в слети паралелки в прогимназиален етап на основната образователна степен; 30 обучени учители от гимназиален етап за формиране и развитие на предприемачески компетентности; 7 обучени учители за придобиване на професионална квалификация „учител по испански език и литература“. Отчетени са и резултати за увеличен брой регистрирани учители, училища и проекти в eTwinning. Възможностите за мобилност, сътрудничество и обмен на педагогически и комуникационни ресурси, осигурени от Програма „Еразъм+“ и платформата eTwinning безспорно имат положителен ефект в европейските страни и спомагат за активно взаимодействие и практикуване на умения и знания, необходими за справяне с настоящи и бъдещи общи за страните от ЕС предизвикателства. В същото време, не става известно доколко включването на български учители в тези дейности има положителен цялостен ефект върху българската образователна среда извън частичното въздействие на мотивацията на единици учители, докато актуализирането на учебните програми и на ИКТ компетенциите на експерти и на потребители са проблематични в приложението си задачи.

Друга категория от изпълнените мерки през 2014 г. е свързана с разпределяне на финансови ресурси. Планирани са задачи, които би трябвало да са насочени към развиването на творческите способности и инициативността сред учениците, но реализирането им цели осигуряване на финансиране на извънучилищните педагогически учреждения и изплащане на целогодишно или еднократно за 2014 г. 990 стипендии по Програмата на мерките за закрила на деца с изявени дарби от държавните и общинските училища. Въпреки че е единствената дейност в плана за 2014 г., която пряко подпомага развиването на индивидуалните интереси, творческите способности и предприемчивостта сред учениците и би могла да допринесе към изпълнението на СЦ 1, мерките са в съответствие по-скоро със СЦ 3, която и без това е добре подсигурана с други дейности и задачи през първата година от изпълнението на Стратегијата. Дейност, насочена към учениците, е тази за подкрепа за участието им в национални и международни конкурси и изяви. Тук приложената мярка е устойчиво функционираща, защото провеждането на националния конкурс „Млади таланти“⁸ се реализира от 1999 г. Традиционният конкурс стимулира предприемчивостта сред ученици и студенти с интерес към научноизследователски и иновативни проекти, но през следващите години на изпълнение на Стратегијата мярката не фигурира в разписаните планове.

Следваща категория от мерките в подкрепа на изпълнението на целите в ОВ 4 са задачи, които, макар и отчетени като изпълнени, са неустойчиви поради липса на дългосрочно планиране, недостатъчно финансиране и компетентностни ресурси. Преобладаващо става дума за мерки, които биха допринесли за промяна на процеса на обучение, насърчаващ придобиване на ключови компетентности (СЦ 1) и по-благоприятни условия за развитие в системата

на училищното образование чрез изграждане на модерна образователна среда (СЦ 2), защото предлагат въвеждането на иновативни форми и методи на работа, поддържането на облачни ИКТ образователни инфраструктури и индивидуален подход към учениците.

В последната категория влизат както изпълнени, така и неизпълнени задачи, които се характеризират с междуинституционални организационни проблеми, неправилно планиране и неясен резултат. Тези задачи са свързани с ефективен анализ на резултатите от националните външни оценявания, който да се използва за проследяване развитието на отделния ученик, както и за подобряване на управлението на учебния процес. Дейността за периодично осъвременяване на учебното съдържание присъства в плана за 2014 г. с една задача – обсъждане на проектите на учебни програми за общообразователна подготовка (I – XII клас) с професионалните общности. Индикаторът за изпълнение на задачата е неуточнен брой обсъждания, резултатът е, че са проведени 30 работни срещи с учители, но одобряването на нови програми е обвързано с приемането на нов закон⁹ и е отложено във времето. Сходен е резултатът и по отношение на друга задача, която цели съобразено с възрастта на учащите учебно съдържание. Всъщност систематичното осъвременяване и възрастовото съобразяване на учебните програми би следвало да са част от инструментариума на ефективно управление на училищната образователна система, а не в изпълнение на специална стратегия, каквато е по своя замисъл НСУЦЖ (2014 – 2020).

От всички изпълнени задачи през 2014 г. се отличава мярката, която води до приемането на Националната стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014 – 2020). Изглежда, че тази задача е изпълнена безпроблемно и в срок, но и показва по-ефективния от гледна точка на изпълнение на поставените задачи в Стратегията секторен подход, в сравнение с подход, основан на взаимодействие между заинтересованите страни. Мярката, която пряко засяга постигането на стратегическата цел за намаляване дела на 15-годишните със слаби постижения по PISA, планира разработването на програми от мерки за развитие на функционалната грамотност на учениците на база на вторични анализи на резултатите на българските ученици от международните образователни изследвания PISA и PIRLS. Програми от мерки не са разработени. През 2014 г. са планирани 5 броя анализи, като са отчетени само 2.

Така мерките, които биха могли да създадат по-благоприятни условия и да допринесат за промяна в процеса на обучение, се характеризират с липса на устойчивост, недостатъчно добро планиране, липса на ефективност или спорен принос. На практика, от заложените три специфични цели в ОБ 4 най-ефективно подплатяване със задачи (и като количество, и като отчетен резултат) има СЦ 3, и то в частта си за разпределяне на ресурсите в образованието, но без да има категорични резултати в осигуряване на качеството му. От друга

страна, дейностите, които биха допринесли за реализиране на мерки, които да подпомогнат останалите две специфични цели, през първата година от изпълнението на Стратегията остават без покритие. През 2014 г. не са планирани задачи по четири релевантни на СЦ 1 и СЦ 2 дейности, като те остават пренебрегнати през целия период на изпълнение на НСУЦЖ (2014 – 2020):

- модернизиране на училищните библиотеки;
- активно включване на учениците в училищния живот и повишаване привлекателността на училищната среда, творческата активност и екипната работа;
- осигуряване на условия за ранно кариерно ориентиране и професионален избор;
- създаване на инструменти за гарантиране на сигурността и здравето на децата и учениците.

Планирането на задачи по тези четири дейности, смислово и съдържателно релевантни на целите на ОВ 4, би представлявало реален опит да се повлияе на условията в училищната среда, да се повишат нивата на функционална грамотност и последващата по-успешна социализация на учениците в обществото и на пазара на труда. Като се провокира овладяването на ключови компетентности и прилагането им в практически умения, включително и на умения за критично мислене, за взаимодействие и екипна работа, за творческа и социална активност, училищното образование би въздействало положително върху нивата на социален и културен капитал в страната.

Въпреки че годишният доклад за изпълнението на НСУЦЖ (2014 – 2020 година) през 2014 г. препоръчва планирането през следващите години на „задачите, свързани с училищното образование, да бъдат с по-широк характер и да поставят в основата на развитието на този сектор ключовите компетентности с цел пълноценното развитие на ученика, изграждането на модерна образователна среда и създаване на система за осигуряване на качество в училищното образование“¹⁰, изпълняваните мерки запазват сравнително хомогенна структура.

Приоритетно изпълнявани дейности, неефективни мерки и задачи, ориентирани към подобряване качеството на училищното образование

През следващите години на изпълнение на НСУЦЖ (2014 – 2020) в количествен аспект броят на дейностите и задачите в ОВ 4 намалява още повече, а в качествен аспект се редуцира до по-скоро традиционни, отколкото иновативни мерки – обучения на учители и директори, вкл. и чрез информационни материали, преобладаващо финансирани по европейски програми и проекти; насърчаване участието на учениците в олимпиади и влагане на публични ресурси в образователната инфраструктура.

Приоритетно се изпълняват задачи за обучения на учители, в т. ч. приблизително около и над 1/3 от изпълнените задачи са за управление на Програма „Еразъм+“ и изпълнение на проект eTwinning, включително чрез провеждане на информационни събития и организация на конференции. Допълнително се разработват съвременни програми за квалификация на учители (в рамките на бюджета на МОН), които следва да обучат учителите в методи за оценка на учениците в рамките за оценяване на НВО и PISA и да създадат условия за мотивация, професионално усъвършенстване и повишена удовлетвореност на учители и директори¹¹. В края на Стратегията (2020) са отчетени резултати за придобити знания и умения за екипна работа и сътрудничество, за интегриране на учебното съдържание, за създаването на иновативна среда и постигане на качествено образование на децата и учениците, като са обучени 5464 педагогически специалисти (по нови учебни програми и предмети; по учебни програми за профилирана подготовка; по методически въпроси, свързани с PISA и др.; както и за повишаване квалификацията на педагогически специалисти с ръководни функции). От 2017 г. се въвежда поддържането на информационен регистър на одобрените програми (2613) за повишаване квалификацията на педагогическите специалисти. През 2020 г. насърчаването на учителите да прилагат компетентностен подход в обучението, е задача с надградено изпълнение спрямо дейността – издадено е практическо ръководство в тираж 1000 и е направена публикация на интернет страницата на МОН.

Значителните организационни усилия и финансови ресурси, вложени в обучението на училищния персонал, и изпълнените проекти и информационни кампании са само един от компонентите, които е необходимо да се развият за подобряването на училищната среда и образование. В този смисъл ефектът от повишената квалификация на учителите в едно или друго направление върху качеството на образованието, училищната среда и развитието на интелектуалния потенциал на учениците е незадоволителен. Като допълнителен компонент в посока усъвършенстването на учебната среда чрез включването на електронно съдържание и модели на обучение, проектната дейност със сигурност допринася за процеса на модернизиране, но като основен и единствен елемент е крайно недостатъчна за пълноценна промяна в процеса на обучение и цялостно въздействие върху училищната система. Въздействието в подхода на преподаване би следвало да се подразбира от идейната концепция на eTwinning, но дори и така въздействието си остава частично, а факторите за положително влияние се свеждат до субективната роля, мотивация и нагласа на отделни учители и директори за участие в Платформата. Въпреки отреденото място на учениците в проектите eTwinning като агенти на промяната, които са „застъпници за всякакви иновации в педагогиката и използването на технологии“¹², правото на всички български ученици на диалогично участие в учебния процес съвсем не е гарантирано от изпълнението на Проекта.

Другите дългосрочно и устойчиво подплатявани с мерки дейности през периода на действие на Стратегията също имат само предполагаем косвен ефект върху учениците. Основно те целят подобрене на материалната база и разпределяне на финансови ресурси за поддръжката ѝ. Регулярната поддръжка на образователната инфраструктура е от значение, но едва ли такава мярка би могла да повлияе ефективно върху активното включване на учениците в училищния живот и творческата им активност.

Дейностите, ориентирани към качество и промяна на образователната среда чрез въвеждане на ИКТ и актуализиране на учебните програми, са непосредствено или само частично приложени. От ориентация, насочена към покритие на цялата училищната система чрез създаване, обновяване и поддържане на национални и регионални облачни ИКТ инфраструктури за нуждите на образованието и науката и лицензиране на национална платформа за е-обучение, се преминава към частичен подход, насочващ усилията и вниманието на субектите в училищната система към отделни проекти (eTwinning; „Образование за утрешния ден“) или отделни професионални направления (учебно-тренировъчни фирми). За въвеждането на системен метод за осигуряване на качество на образованието през 2016 г. са създадени нормативни условия¹³ за управление и инспектиране на качеството на образованието и са извършени анализи на училищно, регионално и национално равнище, без обаче да са интерпретирани по отношение на техния принос за управлението на образователния процес (Годишен доклад 2015, с. 58).

Ограничените мерки, които са насочени към постигането на СЦ 1 и СЦ 2, са традиционни за българската образователна система дейности, като осигуряване на стипендии за деца с изяви дарби и организиране на олимпиади. Финансират се също извънучилищни структури за дейности по интереси и младежки центрове. Центровете развиват дейности в подкрепа на европейските младежки политики – неформалното образование, доброволчеството и младежки обмени. Осигуряват неформална образователна среда в по-малките населени места и привличат младежи между 15 – 29 г., вкл. и от уязвимите групи. Приносът на младежките центрове към развитието на местните общности е безспорен, но функционирането им на проектен принцип поставя под въпрос тяхната устойчивост в дългосрочен план. В контекста на прилагането на мярката за изпълнение на ОВ 4 от НСУЦЖ (2014 – 2020), която следва да подобри условията в училищната система, а не извън нея, въпросът за устойчивостта в създаването на предпоставки за развиване на творческите способности и инициативността сред учениците е още по-съществен. Например иновативната мярка с проекти на училищата, които да развият форми на допълнителни обучения както за напреднали ученици за подготовка за участие в олимпиади, така и за ученици, които имат нужда от повишаване нивото на постиженията им, не се характеризира с устойчиво планиране. Още през

2014 г. е отчетен финансов недостиг за покритието ѝ и въпреки интереса към нея през следващата година на изпълнение на Стратегията усилията са редуцирани до обучение на талантиливи ученици за участие в олимпиади, а след това прилагането ѝ се преустановява.

От 2017 г. се наблюдава концентрация на усилия в посока на организиране и провеждане на спортни изяви и на повишаване значението на предприемаческата култура. Организирането и провеждането на ученически спортни състезания, вкл. и за уязвими групи е положителна мярка, която стъпва на занемарявани през последните десетилетия традиции на ученическите спортни школи и клубове. От своя страна, Националният календар за изяви по интереси на децата и учениците се утвърждава ежегодно от МОН и съдържа детски и ученически фестивали и конкурси в направления „Науки и технологии“ и „Изкуства“, които обаче не биха могли да се определят като особено иновативни¹⁴ и подкрепящи овладяването на необходимите за справяне със съвременните предизвикателства умения и ключови компетентности, както и насърчаването на активното гражданско участие, межкултурния диалог и демократичните ценности. Приложени са и мерки за популяризиране на предприемаческата култура. Провежда се предприемачески конкурс за ученици и се обучават ограничен брой учители в курсове за предприемачество, които мерки следва да повлияят цялостно върху образователната система и да създадат предприемачески нагласи сред българските ученици, да развият инициативността им, уменията им за поемане на риск и като цяло, да подобрят техните предприемачески компетентности.

От друга страна, дейността за създаване на устойчиви механизми и инструменти за гарантиране на сигурността и здравето на децата и учениците не е включена за изпълнение в нито една от годините на действие на Стратегията. Дейността, която има за цел да осигури условия за активно включване на учениците в училищния живот чрез насърчаване на достъпа до форми, касаещи повишаване привлекателността на училищната среда, творческата активност и екипната работа на учениците, присъства еднократно в плана за 2015 г., но чрез изпълнените задачи е подобрена образователна инфраструктура от местно, национално и регионално значение, с което действие, макар и вероятно твърде необходимо, не става ясно как се е насърчил достъпът до форми, които да осигурят условия за стимулиране на творческата активност и екипната работа сред учениците. През 2016 г. за първи и последен път в рамките на Стратегията е планирана задача по дейността за модернизиране на училищните библиотеки, която постига един брой предложение за модел на училищна библиотека. За съжаление, не е обърнато достатъчно внимание на потенциала, който има както мярката за модернизиране на училищните библиотеки, така и мярката за допълнителни обучения в училище, за създаване на полезни за учениците условия, за по-модерна образователна среда и ефективна промяна в процеса на обучение.

Така през целия период на изпълнение на НСУЦЖ (2014 – 2020) без покритие от съответстващи, а в някои случаи и от каквито и да е задачи остават именно дейностите, в изпълнение на които биха могли да се приложат меки мерки, които действително да осъвременят образователната среда, да променят отношението към учебния процес и ролята и значението на училището в развитието на личността, прилагайки подход, който да стимулира у всички ученици разгръщане на повече от техния социален, творчески и предприемачески потенциал.

Заключение

В заключение на анализа на задачите и дейностите в ОВ 4 от НСУЦЖ (2014 – 2020) можем да направим извода, че се наблюдава свръхконцентрация на мерки, касаещи проектно финансиране и квалификация и преквалификация на учители, сравнително устойчиви вложения в материална база (повече външна на училищната система, отколкото образователна инфраструктура) и твърде слаба насоченост към мерки, касаещи самите ученици, развиване на техния капацитет и ключови компетентности за пълноценното им интегриране в обществото. Приложени са множество дейности за обучение и повишаване мотивацията на учителите, но не и на учениците. Прилаганите мерки в областта сякаш следват обстоятелствата, съобразявани са повече с наличните програмни схеми, отколкото с реалните нужди и възможностите за действителна промяна в българската образователна система. Успешно изпълнените задачи не се характеризират с иновативност, разчита се на традиционни и общоприети похвати, които не биха могли да доведат до очакваните резултати. Липсва систематичност, която да осигури въздействие на планираните задачи не само за пълноценно функционираща училищна система, но и за нейното отражение в системата на учене през целия живот.

Не са изпълнени мерки, които да променят автентично учебната среда. Не е направен опит за реалистично повлияване на условията, които биха могли да доведат до отваряне на учебния процес към повече диалогичност, участие и активност. Не се открояват усилия, които да допринесат за развиването на творческия подход, критичното мислене, уменията за решаване на проблеми, за взаимодействие и за общуване по такъв начин, че образователната система да участва в изграждането на социални и емоционални умения и демократични ценности и нагласи. С твърде краткосрочно и неефективно въздействие остават задачи, които са насочени към подобряването на когнитивните способности на учениците, по-доброто овладяване на учебния материал и развиването на аналитичните им умения. Проблематични и извън институционалната рамка на устойчива подкрепа остават мерките, които стимулират предприемачески компетентности както сред учителите, така и сред учениците, което прави тяхното въздействие частично и несигурно. Въвеждането

на ИКТ в учебна среда в периода на изпълнение на НСУЦЖ (2014 – 2020) е труден процес, който също се характеризира с непоследователност, като поставя под въпрос действителното положително влияние върху придобиваните от учениците дигитални умения в училищна среда.

Макар самата стратегия да си поставя предприемчиви цели, които да повлияят едновременно основните субекти на училищната система, на практика прилагането на ѝ постига частични и дискуссионни ефекти по отношение на учители и инфраструктура, докато ученици, учебни програми и по-качествен процес на обучение са сред пренебрегнатите страни в избрания подход на изпълнение в областта на въздействие. Частичната публична намеса не само не може да намали образователните неравенства, напротив, тя може да е фактор за увеличаването им. Неправилното адресиране на ключовите аспекти за автентична промяна в училищното образование в началото на процеса, се отразява в тяхното последващо дългосрочно negliжиране. Инерцията в следването на неподходящите подходи намира израз във все по-ниските резултати на българските ученици в необходимите им компетентности за ефективно развитие и участие в съвременните условия на живот и продължава да поставя регулярно едни и същи проблеми пред общественото внимание.

Благодарности и финансиране

Статията е написана в рамките на изследователския проект „От умения към способности и възможности за реализация“ (Skills2Capabilities), който е финансиран по програма „Хоризонт Европа“ на Европейския съюз, съгласно договор № 101094758.

БЕЛЕЖКИ

1. ОБ 4. Повишаване на качеството на училищното образование и обучение за придобиване на ключовите компетентности, подобряване на постиженията на учещите и развитие на личността.
2. Оценка на въздействието на НСУЦЖ (2008 – 2013), 2012. МОН. pp. 77-79. Available from: https://www.mon.bg/nfs/2018/01/otsenka_III_strategy_28_01_2013.pdf [Viewed 2024-4-10].
3. PISA е международно образователно изследване на ОИСР, което се провежда на всеки 3 години, <https://www.oecd.org/pisa/>
4. НСУЦЖ 2014 – 2020, ОБ 4, pp. 30 – 31.
5. Education GPS, OECD, 2/20/2024, 5:20:57 PM <http://gpseducation.oecd.org>
6. Архив. Стратегически документи. МОН. Available from: <https://www.mon.bg/mon/strategii-i-politiki/strategicheski-dokumenti-2/arhiv-strategicheski-dokumenti/> [Viewed 2024-4-10].

7. Годишен доклад за изпълнението през 2014 г. на НСУЦЖ (2014 – 2020). 2015, р. 57.
8. Конкурсът е инициатива на МОН. Available from: <https://www.mon.bg/bg/101203> [Viewed 2024-3-25].
9. ЗПУО (В сила от 01. 08.2016 г.).
10. Годишен доклад за изпълнението през 2014 г. на НСУЦЖ (2014 – 2020). 2015. р. 66.
11. План за действие за 2015 в изпълнение на НСУЦЖ (2014 – 2020), приет с РМС №109 от 20 февруари 2015 г.
12. Проект eTwinning. <https://etwinning.hrdc.bg/>
13. Държавен образователен стандарт за управление на качеството и Държавен образователен стандарт за инспектиране.
14. Сред критериите за включване на инициативи в НКИИ са традициите и интересът по отношение на провежданата изява. (Правила за изготвяне на Национален календар за изяви по интереси на децата и учениците и за провеждане на изявите, утвърдени със Заповед № РД09-2864/09.10.2018 г. на министъра на образованието и науката (публ. 09.10.2018 г.))

ЛИТЕРАТУРА

ДЕЙКОВА, В., ТИВИДОШЕВА, В., ГОЧЕВ, Ж., КОДЖАЮМЕР, Ю., ГЕОРГИЕВА, Н., КОСТАДИНОВА, Р., БАЕВ, С. 2021. *Последваща оценка на въздействието на публичните политики в сектора за учене на възрастни (Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014 – 2020 година)*. София. МОН.

Acknowledgements and Funding

The author gratefully acknowledges the support of the Skills2Capabilities project (2023 – 2025), which is funded by the European Union's Horizon Europe research and innovation programme under Grant Agreement No. 101094758.

REFERENCES

DEYKOVA, V., et al., 2021. *Posledvashta otsenka na vazdeystviето na publichnite politiki v sektora za uchene na vazrastni (Natsionalna strategia za uchene prez tselia zhivot za perioda 2014 – 2020 godina)*. Sofia. Ministry of Education and Science.

APPROACHES TO CHANGE THE QUALITY OF SCHOOL EDUCATION. NSLLL 2014 – 2020

Abstract. The paper analyzes the impact area of the NSLLL (2014 – 2020), which concerns the improvement of the quality of school education, the raising of student achievement, the acquisition of key competences, and the development of the individual, and which sets the stage for efforts, still relevant today, to change the learning environment and introduce a competence-based approach to education. It seeks answers to the questions of how effective the measures implemented are, and why, during the period of the strategy, there has been a decline in the functional literacy of pupils, the targets in this area remain unachieved and the overall impact assessment of the strategy document reports a complete lack of progress in the quality of school education and the achievement of Bulgarian pupils. The content analysis of the relevant documents showed that the measures implemented are characterized by unsustainability, partial impact on school system factors, inconsistency, inertia, and lack of innovation.

Keywords: National Strategy for Lifelong Learning (2014 – 2020); quality of school education; key competences; PISA

✉ **Dr. Svetlana Alexandrova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-2099-0967

Institute of Philosophy and Sociology

Bulgarian Academy of Sciences

4, Serdika St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: svetlanalex@bas.bg